

Branimir Belaj, Goran Tanacković Faletar

O PREZENTATIVNO-DEMONSTRATIVNIM FUNKCIJAMA MEDIJALNOGA OBLIKA TO U KONSTRUKCIJAMA S BEZLIČNIM GLAGOLIMA

dr. sc. Branimir Belaj, Filozofski fakultet, branimir.belaj@os.t-com.hr, Osijek
dr. sc. Goran Tanacković Faletar, Filozofski fakultet, gtanackovic@ffos.hr, Osijek

prethodno priopćenje

UDK 811.163.42'367.332.6
811.163.42'367.625

rukopis primljen: 5. 10. 2015.; prihvaćen za tisak: 22. 12. 2015.

Kada se u metodološkim okvirima kognitivne gramatike govori o kategoriji bezličnosti, glagoli koji označavaju različite meteorološke ili vremenske prilike predstavljaju vrlo zanimljivu skupinu koja pruža dobru podlogu za semantičko i sintaktičko nijansiranje i razgraničavanje određenih potkategorija. U Belaj (2007) u tom je svjetlu opisana konceptualnosemantička vrijednost različitih sintaktičkih ostvaraja glagola iz skupine verba meteorologica kao što su kišiti, sniježiti, grmjeti itd., čije se semantičko polje definira kao konceptualno teško dostupno, nejasno i teško određivo sa snažno topikaliziranom čistom procesualnošću koja apsorbira, a samim tim defokusira i detopikalizira svoje aktante. Ovaj rad u istim metodološkim okvirima nastoji ispitati konceptualnosemantički i pragmatički doprinos, a time i rasvijetliti sintaktički status, triju funkcija medijalnoga oblika to, a posebno one prezentativno-demonstrativne čije je uvrštavanje u takvim tipovima konstrukcija moguće. Naime prezentativnim se demonstrativom u takvim slučajevima profilira načelno visokoapstraktan, ali u komunikacijskom kontekstu u kojem je iskaz nastao sasvim jasno konkretiziran, pozadinski okvir s kojim je čvrsto povezana konceptualizacija takvih procesa. Na njegovu konkretiziranost, odnosno usidrenost u komunikacijskoj situaciji, upućuje upravo medijal kao stupanj deiksije koji, kako govorniku tako i sugovorniku, signalizira prethodno poznavanje, tj. konceptualnu dostupnost prostorno-vremenskoga okvira u koji je smješten sam proces. Budući da na razini argumentne strukture glagola iz skupine verba meteorologica nema ili uglavnom nema izglednih kandidata koji bi preuzeli funkciju subjekta kao tipičnoga formalnog ekvivalenta semantičkom argumentu vršitelja, u ovom radu istražuje se jesu li i, ako jesu, uolikoj mjeri, konstrukcije s prezentativnim demonstrativom to slične konstrukcijama koje se u kognitivnoj gramatici opisuju u okviru kategorije setting-subject, a u kojima se kao lik prvoga plana, umjesto nekog od elemenata same argumentne strukture, profilira pozadinski okvir glagolskoga procesa.

Ključne riječi: *subjekt; pozadinski okvir; prezentativni demonstrativ; deiksija; lične konstrukcije; bezlične konstrukcije*

1. Uvod

Prototipna¹ sintaktička ustrojstva s bezličnim i obezličnim glagolima, posebice s bezličnim glagolima koji označavaju meteorološke pojave (*verba meteorologica*), oduvijek su među zanimljivijim, ali i problematičnijim pitanjima sintakse i semantike jednostavne rečenice kako u hrvatskom tako i u drugim jezicima.

„U očima lingvista takvi su izrazi problematični i sporni kao i samo vrijeme: oni ne samo da imaju puno specifičnih obilježja već se isti fenomen od jezika do jezika kodira različitim leksičkim i gramatičkim sredstvima (Ruwet 1986). Naprimjer, u različitim jezicima različito kiši – ti izrazi, doslovno prevedeni, uključuju konstrukcije Kiši, To kiši, Kiša pada, To pada kiša, Kiša je, Kiša ide i Kiša kiši.”² (Langacker 1991: 365)

Raznolikost leksičko-gramatičkoga kodiranja situacija koje označavaju meteorološke prilike Ruwet (1986) i Langacker (1991) pripisuju s jedne strane koliziji globalne³ naravi vremenskih prilika koje ti glagoli označavaju te s druge strane analitičkim svojstvima sintaktičkih ustrojstava kojima se one jezično konkretiziraju.

„Obično kišu, snijeg, vrućinu, hladnoću, maglu itd. doživljavamo kao sveobuhvatne fenomene; kod njih ne postoji jasna razlika između prostorno-vremenskih odrednica, samoga procesa i sudionika tog procesa, a koja bi određivala njihovo kodiranje rečenicama s određenim tipom leksičko-gramatičke strukture. Isto tako, lingvisti su dugo promišljali i o onom to koje kiši u engleskom i brojnim drugim jezicima. Neki ga promatraju kao jedinicu lišenu značenja koja se umeće radi gramatičke svrhe (u

¹ U prvom redu prema Geeraertsovoj (1988) statističkoj hipotezi (uz statističku postoje još i referencijalna, fiziološka i psihološka, od kojih su posljednje dvije primjenjive na leksičke strukture) postojanja prototipa, po kojoj su neki članovi kategorije prototipniji zbog njihova najčešćeg poimanja kao takvih u okviru neke jezične zajednice, prototipnim sintaktičkim ustrojstvima u ovom će se radu smatrati nerasčlanjene ili jednočlane jednostavne rečenice s bezličnim glagolima ili bezličnim oblicima glagola koji označavaju različite meteorološke pojave (*verba meteorologica*) tipa *Grmi, Sijeva, Pada, Padalo je, Sijevalo je* itd.; zatim rečenice kod kojih u funkciji predikata dolazi kopulativni glagol s nekom priložnom riječju kao leksičkim dijelom tipa *Vedro je, Sunčano je* itd. te jedan tip jednostavnih obezličnih struktura tipa *Priča se o tome* kod kojih se radi o sintaktičkom postupku obezličenja, a ne o bezličnosti kao semantičkom svojstvu glagola.

² „In the eyes of linguists, such expressions are nearly as problematic and ill-behaved as the weather itself: they not only have many special properties, but from one language to the next the same phenomenon is coded linguistically in ways that are lexically or grammatically quite distinct (Ruwet 1986). For example, it rains differently in different languages – attested pluvial expressions (translated literally) include *Rains, It rains, Rain Falls, It falls rain, Rain is, Rain goes, and Rain rains*. Linguists have also puzzled over the *it* that does the raining in English and many other languages. Some regard it as a meaningless dummy inserted for grammatical purposes (in languages which require that a finite clause have an overt subject). Those otherwise inclined have not found it easy to say what *it* does in fact mean.”

³ O globalnoj naravi i varijabilnosti sintaktičkih struktura kojima se kodiraju meteorološke prilike u različitim jezicima možda najbolje svjedoči Givónov (1984: 90) primjer iz palestinskog arapskog, gdje se kao subjekt glagola koji označavaju meteorološke prilike upotrebljava imenica *svijet: id-dúnya ti-shti* (u slobodnom prijevodu: *Svijet kiši*).

jezicima koji zahtijevaju da finitna rečenica ima izražen subjekt). Onima pak koji ne misle tako bilo je teško reći što to ustvari znači.”⁴ (Langacker 1991: 366)

Kada se pak u hrvatskim gramatikama govori o neraščlanjenim ili jednočlanim jednostavnim rečenicama s bezličnim glagolima, obično se ističe da oni mogu biti upotrijebljeni ili lično ili bezlično te da takve rečenice nisu besubjektne jer formalno subjekt uz takve glagole može biti uvršten.⁵ Kritiku takvih stavova nudi Belaj (2007), preispitujući u metodološkim okvirima kognitivne gramatike uvriježene stavove hrvatskih gramatika o takvim strukturama s posebnim naglaskom na analizi semantičko-pragmatičkih odnosa iz kojih proizlaze. Navedene strukture pritom se klasificiraju s obzirom na veći ili manji stupanj njihove moguće lične interpretacije – veći ili manji stupanj svijesti o nekom tipu općega vršitelja.⁶ Usto se, paralelno s takvim semantičkim nijansiranjem, provodi i nijansiranje na sintaktičkoj razini, i to u smislu veće ili manje svijesti o sintaktičkom argumentu subjekta kao formalnom ekvivalentu semantičkom argumentu vršitelja, od glagola tipa *kišiti*, *sniježiti*... kod kojih je svijest o vršitelju najnižega stupnja preko glagola *pljuštati*, *sijevati*... kod kojih je ona nešto viša pa do glagola *padati* koji ima najveći potencijal svijesti o vršitelju, a samim je time uz njega i najveća vjerojatnost uvrštavanja subjekta.

2. Rasprava

Rasprava koja slijedi podijeljena je na tri dijela, od kojih se prvi bavi sintaktičkim implikacijama apstraktnosti i neodredivosti semantičkoga polja glagola iz skupine *verba*

⁴ „We normally experience rain, snow, heat, cold, fog, etc. as all-encompassing phenomena; they lack the clear-cut division into setting, process, and discrete participants that would dictate their coding by clauses with a particular type of lexico-grammatical organisation.”

⁵ „Takvi bezlični glagoli doista su i bez subjekta sebi posve dovoljni. Svi oni, međutim, mogu imati subjekt: *Grom grmi, Munja sijeva, Zora sviće, Kiša pada, Vjetar puše, ...* pa mu dakle ipak otvaraju mjesto u rečeničnom ustrojstvu. Odatle se vidi da rečenice s takvim predikatnim glagolima nisu uvijek besubjektne. U rečenicama *Grmi, Sijeva, Sviće, Pada, Puše* može biti da subjekt naprosto nije stavljen i da mu je otvoreno mjesto ostalo prazno. Tada predikatni glagoli u tim rečenicama nisu bezlični... Osobina je tih glagola da im sadržaj kao rijek ne može imati vršioaca. Gramatički subjekt oni, međutim, mogu imati, ali je po naravi njihova sadržaja taj subjekt, i kad se uz njih uvrsti, sadržajno zalihostan jer ne može sadržavati drugo do onoga što je već i u glagolu sadržano.” (Katičić, 1991: 75, 76)

„Prema tome, *Grmi* može biti i lično, s neizrečenim subjektom, i bezlično, bez subjekta, što ovisi o tome pripada li jednoj ili drugoj od dviju navedenih mogućnosti kongruencije. Bezličnost ovdje opisanih glagola nije u tome što ne otvaraju mjesto subjektu, nego u tome što im je sadržaj takav da mu se kao rijeku ne može dodati vršitelj.” (Barić i dr., 1995: 427)

⁶ Semantičke makrouloge općega vršitelja (engl. *actor*) i općega trpitelja (engl. *undergoer*) obuhvaćaju čitav niz semantičkih mikrouloga od agensa kao prototipne mikrouloge općega vršitelja do pacijensa kao prototipne mikrouloge općega trpitelja. U slučaju bezličnih glagola semantički argument makrouloge općega vršitelja popunjava nešto rubnija mikrouloga efektora ili sile, kako u kojoj teoriji, pa će se od sada u kontekstu analize bezličnih glagola najčešće upotrebljavati pojam *vršitelja*, a jer je jednostavnije i praktičnije, pod kojim će se podrazumijevati efektor, a ne agens s kojim se vršitelj vrlo često pogrešno identificira. O semantičkim makroulogama općega vršitelja i općega trpitelja i pripadajućim im mikroulogama vidi više u suvremenim funkcionalnim pristupima, posebno u Van Valin i LaPolla (1997) i Van Valin (2001).

meteorologica, drugi govori o konceptualnosemantičkoj vrijednosti *prezentativnog demonstrativa*⁷ *to* na inicijalni položaj subjekta u konstrukcijama s različitim tipovima meteoroloških glagola, a s ciljem pojašnjavanja konceptualnosemantičke uvjetovanosti njegova mogućeg uvrštavanja te rasvjetljavanja njegove sintaktičke funkcije i motivacijskim čimbenicima koji uvjetuju njegovo uvrštavanje u konstrukcije s glagolima toga tipa, dok treći dio analizira narav njegova doprinosa na razini kompozitnih konceptualnih struktura kodiranih konstrukcijama s meteorološkim glagolima kao predikatima.

2.1. Sintaktičke implikacije apstraktnosti i neodredivosti semantičkoga polja glagola iz skupine *verba meteorologica*

U kontekstu činjenica koje su o meteorološkim glagolima iznesene u uvodu za početak promotrimo sljedeća tri primjera:

1. *Jel' to kiši/sniježi/pada?*
2. *Jel' to kišilo/sniježilo/padalo?*
3. *?Jel' to kišila/sniježio/padala/padao?*⁸

Iako se s formalnoga gledišta radi o istom postupku, u primjerima (1–2) uvrštavanje prezentativnog demonstrativa *to* na inicijalni rečenični položaj rezultira sasvim ovjerenim konstrukcijama, dok je primjer (3) u tom smislu donekle obilježen. Kada pak kažemo da se s formalnoga gledišta radi o istom postupku, tada prije svega mislimo na objašnjenja prema kojima sintaktička sastavnica koja se umeće na inicijalni rečenični položaj zapravo predstavlja značenjski ispražnjenu jedinicu (engl. *dummy*) koja se u rečenicu uvrštava isključivo radi popunjavanja gramatičke funkcije subjekta, tj. samo u formalne svrhe. S druge strane, s obzirom na to da s kognitivnoga gledišta gramatika služi simbolizaciji konvencionaliziranih konceptualnih ustrojstava, različite gramatičke konstrukcije moraju se razlikovati i s obzirom na konceptualna ustrojstva koja su s

⁷ Naziv *prezentativni demonstrativ* može se činiti donekle zalihosnim jer i jedan i drugi dio naziva označavaju upućivačku funkciju, no demonstrativ se, za razliku od prezentativa kojim se definiraju čestice, upotrebljava kao alternativni naziv za pokazne zamjenice (a koristi se i za pokazne pridjeve i priloge), pa se i ovdje upotrebljava upravo u tom značenju, a o čemu će u nastavku biti još riječi.

⁸ Govornici hrvatskoga jezika mogli bi, doduše, rečenice s glagolima *kišiti* i *sniježiti* u primjeru (3) smatrati potpuno neovjerenima, i to neovisno o uvrštavanju prezentativnog demonstrativa na njihov početni položaj (usp. **Jel' kišila?*, **Jel' sniježio?*), no njihova je neovjerenost samo pragmatičke naravi, tj. mogli bismo se s takvom ocjenom složiti samo ako su navedene rečenice lišene šireg konteksta. Usprkos tomu, čak i „subjektno redundantni“ glagoli kao što su *kišiti* i *sniježiti* mogu se u nešto širem kontekstima, poput npr. ovih, bez ikakvih problema ostvariti u gore navedenim oblicima:

x: Jučer je padala kiša, pa nemoj prerano krenuti u grad jer moraš preko onog neasfaltiranog dijela.

y: Reci mi samo je li kišila ili pljuštala pa ću sam procijeniti.

x: Noćas je u Lici padao snijeg, pa ne znam je li pametno danas kretati na put.

y: Pogledaj na stranicama DHMZ-a je li sniježio ili sipao/pljuštao pa ćemo onda odlučiti.

S druge strane, takve konstrukcije s glagolom *padati* ni u kojem se slučaju, pa čak ni izvan širega konteksta, ne mogu smatrati neovjerenima, tj. rečenica *Je li padala?* bez inicijalnog prezentativnog demonstrativa sasvim je ovjerena, a što proizlazi iz nižega stupnja redundancije vršitelja.

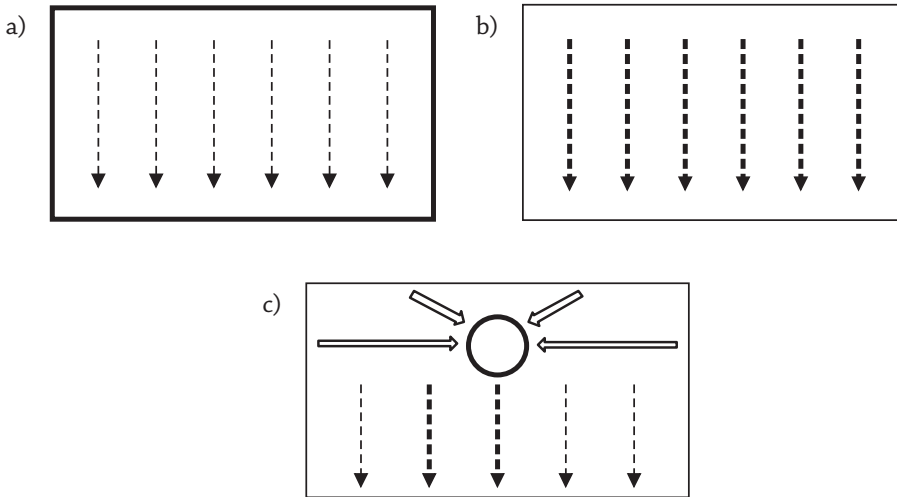
njima povezana u procesu simbolizacije, pa u tom smislu ne može postojati konstrukcijska sastavnica koja bi bila semantički sasvim ispražnjena, tj. koja ne bi ni na koji način doprinosila značenju konstrukcije u cjelini. Ako je to zaista tako, tada i formalna nemogućnost provođenja istoga postupka, kao što je uvrštavanje prezentativnog demonstrativa *to* na početni položaj u značenjski vrlo bliskim konstrukcijama, u okvirima kognitivne gramatike mora imati jasnu konceptualnosemantičku motivaciju koja se može opisati njezinim uobičajenim metodološkim sredstvima. U tom je smislu cilj ovoga rada opisati konceptualnosemantičke razloge zbog kojih ista formalna operacija nije jednako primjenjiva na značenjski vrlo bliske konstrukcije u primjerima (1-3).

Kako bi se odmah izbjegli neki mogući nesporazumi, na ovom ćemo mjestu načelno razgraničiti i detaljnije pojasniti tri bitno različite uloge inicijalnoga *to*. Prva je uloga prezentativnog demonstrativa o kojoj se govori u nastavku ovoga rada i u kojoj *to* nije naglašeno, odnosno tvori jednu naglasnu cjelinu s glagolom koji ga slijedi (usp. *Jel' to pada?* [*Jel' TOPADA?*]). S druge strane, *to* bit će naglašeno u svojoj drugoj funkciji, npr. kada u kontekstu telefonskoga razgovora govornik sugovorniku kaže: *Da samo znaš kako to pada/Da samo znaš kako je to padalo* [*Da samo znaš kako TO pada/sijeva/grmi /Da samo znaš kako je TO padalo/sijevalo/grmjelo*]. U takvim kontekstima *to* ne funkcionira kao prezentativni demonstrativ, već kao čisti demonstrativ i njegova je funkcija subjekta s obzirom na to puno prototipnija, odnosno jasnija. Tada je on gotovo ekvivalentan engleskom *it* jer se na sličan način referira upravo na nešto teško dostupno, nedefinirano, odnosno na proces, a ne na situacijski okvir. Da je to doista tako, potvrđuje i potpuna neovjerenost njegove kombinacije s ličnim oblicima (usp. **Da samo znaš kako je TO padala/sijevala/grmio*). Slijedom navedenog, očita je razlika u stupnju ovjerenosti između konstrukcija s ličnim oblicima u kojima je *to* nenaglašeno i funkcionira kao prezentativni demonstrativ i onih gdje je *to* naglašeno i funkcionira kao pokazna zamjenica (usp. *?Jel' to padala?* [*Jel' TOPADALA?*] i **Kako je TO padala!*).⁹

Dvije navedene funkcije – prezentativno-demonstrativna kad je *to* nenaglašeno i demonstrativna kad je naglašeno – shematski su ilustrirane na slici 1(a-b). Slika 1(a) tako prikazuje prezentativno-demonstrativnu funkciju profiliranja pozadinskog okvira procesa označenog meteorološkim glagolom pomoću nenaglašenog *to*, a slika 1(b) njegovu demonstrativnu funkciju profiliranja samog glagolskog procesa naglašenim *to*. U tom će se smislu u nastavku ovoga rada pokušati jasno pokazati kako visoka rubnost subjektivnosti nenaglašenog prezentativnog demonstrativa proizlazi upravo iz pomicanja referencije sa samoga procesa na situacijski okvir (tj., konkretnije, kada je u pitanju npr.

⁹ Također, u kontekstima s naglašenim *to* kao čistim demonstrativom upotreba proksimala i distala dodatno je onemogućena, odnosno još je neovjerenija nego u kontekstima s prezentativnim demonstrativom (usp. **Kako je OVO padalo/grmjelo/sijevalo!*/**Kako je ONO padalo/grmjelo/sijevalo*), dok se s druge strane njegova čista demonstrativna funkcija također očituje i u puno prihvatljivijim prezentskim proksimalnim konstrukcijama kada je demonstrativ naglašen (usp. *?Kako OVO pada/sijeva/grmi!*/**Kako ONO pada/sijeva/grmi*), što proizlazi iz kompatibilnosti sadašnjega vremena i minimalne konceptualne udaljenosti govornika od onoga o čemu govori.

glagol *kišiti*, na posljedice procesa sa semiotičkom funkcijom kao što je prostornosituacijski okvir mokroga kolnika ili udaranje kapljica po prozoru).¹⁰

Slika 1. Tri funkcije medijalnoga oblika *to*

Slika 1(c) ilustrira pak treću moguću funkciju medijalnoga oblika *to*, u kojoj se on čak ni rubno ne može smatrati subjektom, već ima ulogu čistoga prezentativa kao dodatnoga topikalizatora samog vršitelja kao istaknutog elementa argumentne strukture bilo u slučaju meteoroloških ili nekih drugih glagola (usp. *Jel' to padala kiša?/ Jel' to pada snijeg?/Jel' to ti plačeš?/Jel' se to on smijao?* itd.). U ovoj funkciji *to* dakle nije toliko vezano uz sam proces ili njegove posljedice koliko uz sam subjekt, odnosno *to* u ovom slučaju služi dodatnom isticanju vršitelja radnje.¹¹ Navedene tri funkcije

¹⁰ Takva funkcionalna opreka između dvaju medijalnih demonstrativa slična je opreci u situacijama kada medijalni oblici funkcioniraju kao određeni članovi, a gdje su oni također nenaglašeni, (npr. *Ti prosvjedi radnika, nažalost, ne daju nikakve rezultate [TIPROSVJEDI radnika, nažalost, ne daju nikakve rezultate]*) nasuprot naglašenim parnjacima s čistom dektičko-determinatorskom ulogom (usp. *Ti prosvjedi radnika, nažalost, ne daju nikakve rezultate [TI (a ne oni prethodni) prosvjedi radnika, nažalost, ne daju nikakve rezultate]*). Općenito o determinatorima kao sredstvima usidrenja imenske sintagme vidi više u Belaj i Tanacković Faletar (2014: 139–153).

¹¹ U tom bi se smislu i konstrukcije koje uključuju dva inicijalna demonstrativa mogle analizirati kao specifične kombinacije dviju navedenih funkcija, npr. u rečenicama kao što su *Jel' to ovo pada?* i *Jel' to ono pada?* U tom bi slučaju medijalni oblik *to* imao treću opisanu ulogu, tj. čisto prezentativnu funkciju topikalizatora vršitelja radnje, dok bi proksimal u prvoj i distal u drugoj rečenici imali čistu demonstrativnu ulogu te bi njihova funkcija rečeničnog subjekta bila prototipna i sasvim jasna. Slijedom navedenoga, proksimalni i distalni demonstrativ bili bi u takvim rečenicama također naglašeni. Prvu rečenicu [JELTO OVO PADA?] tako primjerice možemo zamisliti u kontekstu govornikova skupljanja komadića stropne boje s poda

medijalnoga oblika *to* mogu se prikazati i hijerarhijom koja ukazuje na njegovu gramatikalizaciju od prototipne demonstrativne uloge preko uloge prezentativnog demonstrativa pa do one čisto prezentativne kao dodatnoga topikalizatora subjekta:

demonstrativ > *prezentativni demonstrativ* > *prezentativ*

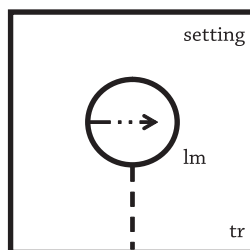
Kada dakle tvrdimo da nenaglašeni prezentativni demonstrativ *to* u primjerima (1-3) nije značenjski ispražnjen, tada ustvari tvrdimo da na značenjskom planu postoji nekakav entitet na koji se on nedvosmisleno referira, pa je u tom smislu na samom početku nužno podrobnije opisati njegove referente u gore navedenim primjerima, a potom, naravno, i objasniti njegov značenjski doprinos konstrukciji u cjelini.

Kada je u pitanju analiza sličnih odnosa u drugim jezicima, može se reći kako su primjerima (1-3) po nekim obilježjima bliski, i to kako s konceptualnosemantičkoga tako i s formalnoga aspekta, primjeri konstrukcija u njemačkome jeziku sa zamjenicom *es* u inicijalnom rečeničnom položaju o kojima piše i Langacker (1991: 351, 23a i 23b):

4. *Es steht eine Vase auf dem Tisch.*

5. *Es spielt ein Kind im Garten.*¹²

Takve konstrukcije Langacker analizira upravo kao gramatičke eksponente konceptualnoga ustrojstva u kojemu uloga trajektora (subjekta) pripada pozadinskom okviru (engl. *setting*), a ne nekoj od sastavnica argumentne strukture, kao što je to uobičajeno u prototipnim situacijama. Takav odnos, a u opreci prema prototipnijim konceptualnim ustrojstvima u kojima ulogu trajektora ima neki od nominalnih participanata, shematski je prikazan na slici 2.

Slika 2. Pozadinski okvir u funkciji trajektora (prema Langacker 1991: 345)

(te se u tom smislu *ovo* ističe u opreci prema svemu drugom što bi eventualno moglo onečistiti pod, a upravo prezentativ *to* ima funkciju takva isticanja vršitelja), dok bi se u drugoj rečenici [*JELTO ONO PADA?*] naglašeni distalni demonstrativ mogao odnositi ili na referent koji je istovremeno udaljen od govornika i sugovornika ili na referent čije je uočavanje vremenski prethodilo trenutku nastanka iskaza, dakle *Jel' to ono* (*što je padalo sa stropa i prije dva tjedna pada?*) U oba se slučaja dakle može govoriti o kombinaciji funkcije prezentativnoga topikalizatora vršitelja (u opreci prema drugim mogućim vršiteljima) koju ima *to* i funkcije čistoga demonstrativa (koju ovdje imaju proksimal i distal kao prototipni rečenični subjekti).

¹² Dakako, treba napomenuti da se u hrvatskom jeziku prezentativni demonstrativ *to* uglavnom pojavljuje u upitnim konstrukcijama, no njegova je neobilježena uporaba ipak moguća i u izjavnim rečenicama, pa se tako bez problema može reći npr. *Gledaj, to opet pada/kiši/sniježi.*

U tom smislu istaknuta funkcija trajektora pripada samom pozadinskom okviru, tj. prostorno-vremenskom kontekstu u kojem se odvija proces označen glagolom, dok je pak sastavnicama njegove konceptualne strukture na razini kompozitne jedinice pridružena funkcija orijentira.¹³

S druge strane, Bolinger (1977: 93) u istom kontekstu govori o apstraktnim lokacijama u smislu same svijesti, tj. mentalnoga fokusa sudionika govornoga čina, dok Kirsner (1979) u svojoj analizi demonstrativa u nizozemskome tvrdi kako proksimal i distal mogu služiti i za stupnjevanje intenziteta kojim se primatelja upućuje na prepoznavanje referenta, odnosno intenziteta kojim se primateljeva pozornost usmjerava prema određenom pozadinskom okviru jer ga on u tom trenutku nije neposredno svjestan.¹⁴

U tom smislu, kao što primjećuje i Langacker, nizozemski demonstrativ *er*, koji prema Kirsneru služi za postizanje najnižeg intenziteta prilikom usmjeravanja sugovornikove pozornosti prema pozadinskom okviru kojega nije neposredno svjestan, indicira općenitu prisutnost, odnosno mentalnu dostupnost svojega referenta, pa je osnovna funkcija njegova uvrštavanja na početni položaj u rečenici

„[...] *potiskivanje sudionika u pozadinu [...] bez popratnoga isticanja bilo koje druge tvarne sastavnice. Time se na razini konstrukcije omogućuje uvođenje novoga sudionika uz zadržavanje uobičajenoga obrasca započinjanja rečenice sastavnicom koja je već otprije zadana (tj. dostupna u okvirima aktualnoga diskursa).*”¹⁵ (Langacker 1991: 354)

Meteorološkim predikacijama posvećeno je puno pozornosti u kontekstu analize besubjektivnih rečenica. One se u engleskom jeziku sastoje od dva člana (npr. *It is raining*), a tako je i u njemačkom jeziku (npr. *Es regnet*), pa su s obzirom na to različiti autori, u skladu s postavkom tradicijske logike da se sud sastoji od subjekta i predikata, tražeći u svakoj rečenici logičku strukturu pokušavali i meteorološke predikacije raščlaniti na isti način, bez obzira na to radi li se o dvočlanim predikacijama poput već navedenih engleskih i njemačkih ili pak jednočlanim kakve su karakteristične za hrvatski jezik. U tom se smislu u starijoj literaturi (usp. Siebs 1911, Bloomfield 1916, Corrodi 1925) mogu pronaći različita mišljenja o funkciji subjekta u jednočlanim meteorološkim predikacijama kakve su karakteristične za velik broj indoeuropskih jezika

1. Budući da imaju oblik karakterističan za 3. lice jednine, meteorološki glagoli u jednočlanim predikacijama ne ukazuju na odsutnost gramatičkoga subjekta, nego svojim oblikom impliciraju prisutnost potpuno neodređenog subjekta.

¹³ Raspravu o *setting-subject*-konstrukcijama s egzistencijalnim *there* na početnom rečeničnom položaju u engleskom jeziku vidi u Langacker (1991: 351–355), a usporedbu engleskih konstrukcija s adverbijalom *there* u primarnom, deiktičkom, značenju te onih s uporabom istoga adverbijala u sekundarnom, egzistencijalnom, značenju vidi u Lakoff (1987: 462–585).

¹⁴ Više o tome vidi i u Piwek, Beun i Cremers (1995).

¹⁵ „[...] background the participant [...] without foregrounding anything else of real substance. This enables the construction to introduce a *new* participant while observing the usual pattern of beginning a clause with an element that is *given* (i.e. accessible from the current discourse space).”

2. Takve predikacije ne sadrže subjekt, već predstavljaju izvorni oblik suda koji se sastoji samo od predikata.
3. Jednočlane predikacije zapravo su egzistencijalni sudovi u kojima je subjekt ono za što se tvrdi da postoji (pa tako npr. *Kiši znači Kiša postoji*).
4. Jednočlane predikacije razvile su se od dvočlanih u kojima je funkciju subjekta imalo ime kakva božanstva ili sile.

Baveći se jednočlanim meteorološkim predikacijama u kontekstu opisa subjekta u hrvatskom i engleskom jeziku, Kučanda (1998: 7–8) pak ističe kako su za njegovu analizu „[...] relevantnija ona shvaćanja prema kojima su jednočlane predikacije formalno bez subjekta i prema kojima dvočlane predikacije kao što su *It is raining* i *Es regnet* sadrže formalni subjekt“, kritizirajući pritom pristupe koji „u nastojanju da se oslobode psiholoških i logičkih kriterija u definiciji subjekta [...] u obzir uzimaju samo morfološki kriterij (subjekt je imenica u nominativu ili njen ekvivalent, to jest, zamjenica u nominativu, infinitivna ili zavisna rečenica) i semantički kriterij (subjekt mora imati leksički sadržaj), a zanemaruju sintaktičke kriterije pa tako *a priori* isključuju mogućnost postojanja semantički praznog formalnog subjekta...”

Upravo u kontekstu ovoga navoda nužno je još jednom ponoviti pitanje koje je za ovaj rad, a s obzirom na odabir metodologije, na neki način ključno – **predstavljala li dakle inicijalna zamjenica *to* u primjerima (1–3) samo semantički prazan formalni subjekt ili se, nasuprot tomu, njezino značenje ipak može definirati, a samim time i opisati njezin semantički doprinos na razini konstrukcije u cjelini?**

2.2. Konceptualnosemantička vrijednost i motivacija za uporabu prezentativnog demonstrativa *to* u konstrukcijama s glagolima iz skupine *verba meteorologica*

Vratimo li se na ovome mjestu analizi primjera (1–3), prije svega je važno uočiti kako u ustrojstvima svih rečenica u tim primjerima prezentativni demonstrativ *to* također zauzima prvo mjesto, tj. mjesto najistaknutijega rečeničnog člana, slično prototipnim subjektima u neobilježenim rečeničnim konstrukcijama s razvedenom argumentnom strukturom, a s obzirom na to da je kodiran nominativom, taj bi medijalni oblik, kao i prototipni pripadnici kategorije subjekta, trebao služiti isticanju jednoga elementa unutar cjelokupnoga scenarija. No što se zaista može smatrati referentom prezentativnoga demonstrativa u slučaju glagola iz skupine *verba meteorologica*, koji, slikovito rečeno, posjeduju tek svojevrsne „zametke“ argumentne strukture, a pritom su njihovi aktanti gotovo u potpunosti potisnuti u konceptualnu pozadinu, tj. apsorbirani unutar apstraktnog i konceptualno teško dostupnog semantičkog polja čiste procesualnosti, kako ga naziva Belaj (2007)?

Temeljna je teza ovoga rada da se prezentativnim demonstrativom kodira jedna nezaobilazna sastavnica svih procesualnih scenarija, a kojoj je u uobičajenijim slučajevima glagola s razvedenom argumentnom strukturom mjesto u konceptualnoj pozadini. Radi

se naime o samom pozadinskom okviru, tj. o visokoapstraktnom prostorno-vremenskom kontekstu unutar kojega se konceptualizira od njega neodvojiv proces, a koji se u navedenim i drugim sličnim primjerima, nasuprot neobilježnim konstrukcijama u kojima to nije slučaj, dodatno profilira i na taj način na konceptualnoj razini stječe status trajektora, odnosno lika prvoga plana.

Navedeni nominativni oblici medijala u ovome su kontekstu posebno zanimljivi jer predstavljaju spoj demonstrativnog oblika i prezentativne funkcije, pa se stoga oni, a zbog istovremene formalne istovjetnosti s medijskim pokaznim zamjenicama u nominativu srednjega roda te funkcionalne bliskosti prezentativnoj čestici¹⁶ *eto*, u ovome radu i promatraju kao prezentativni demonstrativi čije uvrštavanje na inicijalni rečenični položaj omogućuje govorniku konceptualno strukturiranje rubnih scenarija označenih glagolima iz skupine *verba meteorologica*, odnosno gramatičko kodiranje njihove nerazvedene događajne strukture na neobilježen način karakterističan za konceptualno strukturiranje i gramatičko kodiranje uobičajenih dinamičnih scenarija – postavljanjem kakva prethodno poznatoga i konceptualno dostupnoga entiteta u funkciju rečeničnog subjekta.

Dakako, uz samo profiliranje prostorno-vremenskoga konteksta, kao što se lako može uočiti i u primjerima (1–3), prezentativni demonstrativ služi i kao alat za dodatno isticanje, odnosno još jače profiliranje faza glagolskih procesa, koje u slučaju samih glagola kao što su *kišiti*, *sniježiti*, *padati*, *grmjeti* i sl. nisu toliko eksponirane. Drugim riječima, prezentativni demonstrativ u tim i drugim sličnim primjerima ima i snažno istaknutu funkciju svojevrsnoga elaboriranja i dinamiziranja radnje iskazane tim glagolima, a budući da je sama radnja neodvojiva od prostorno-vremenskoga konteksta, njezino isticanje uvijek je praćeno i isticanjem dimenzija vremena i prostora.

S druge pak strane, s obzirom na izbor oblika *to* kao alata koji treba poslužiti upravo opisanoj svrsi, nekoliko je zanimljivih i indikativnih činjenica kojima treba posvetiti više pozornosti. Prije svega, zanimljiv je prividni paradoks u obilježavanju visokoapstraktnoga i konceptualno slabo dostupnoga prostorno-vremenskoga konteksta koji predstavlja pozadinski okvir u ostvarivanju glagolskih procesa upravo demonstrativnim oblicima jer je njihova funkcija forička, tj. njima se referent upućivanjem u najvišoj mogućoj mjeri određuje, odnosno konkretizira. No upravo s obzirom na tu svoju funkciju demonstrativi su ponajbolji alat za dodatno isticanje i konkretiziranje bilo kojega, pa i najapstraktnijega, elementa kodirane konceptualne strukture, a preduvjet za njihovu uporabu u svrhu profiliranja, načelno visokoapstraktnoga, prostorno-vremenskoga konteksta (u okviru kojega se dodatno sekvencionaliziraju događajno slabo razvedeni procesi označeni meteorološkim glagolima) mora biti ostvaren na razini uporabe, tj. same komunikacijske situacije u kojoj se pojavljuju

¹⁶ Prezentativnim česticama *evo*, *eto* i *eno* svojstveni su „[...] uskličnost i pokaznost (upućivanje na sudionike komunikacije), pa onda i vezanost za kategoriju lica (*evo* je vezano za prvo lice, *eto* za drugo, a *eno* za treće). Nazivaju se prezentativima zato što upućuju na predmete, procese ili događaje koji su prisutni u govornome činu, npr. *Evo kiše!*, *Eto Ivana!*, *Eno našega poštara!*” (Silić i Pranjković 2005: 257).

takve konstrukcije, i upravo je to razlog njihove isključive ostvarivosti u konkretnim komunikacijskim kontekstima svojstvenim razgovornom jeziku. Naime osnovna je pretpostavka uporabe demonstrativnog oblika u prezentativnoj funkciji isticanja pozadinskoga okvira upravo to da govornik i sugovornik dijele znanje o konkretnom kontekstu u kojemu se odvija glagolski proces, pa možemo zaključiti da je prostorno-vremenski kontekst glagolskoga procesa prethodno konkretiziran u okvirima komunikacijske situacije, tj. da je pozadinski okvir u dovoljnoj mjeri poznat obama sudionicima komunikacijskoga čina da ga mogu jasno ograničiti unutar samih, konceptualno neograničenih, tj. potencijalno beskonačnih, domena prostora i vremena. U tom smislu prezentativni demonstrativ *to* gramatički je eksponent prethodne konkretizacije određenoga dijela prostorno-vremenskog kontinuuma u samoj komunikacijskoj situaciji te predstavlja element usidrenja samoga pozadinskoga okvira u tim dvjema dimenzijama.

S druge strane, zanimljiv je i izbor upravo drugoga stupnja deiksije, tj. odnos medijala prema proksimalu i distalu u takvoj funkciji.¹⁷ Proksimal naime odražava kontekstualni odnos blizine referenta i samog autora iskaza. Samim time uporaba proksimalnoga oblika podrazumijeva i najviši stupanj konceptualne dostupnosti, tj. poznatosti u odnosu na govornika te ujedno implicira znatno niži stupanj konceptualne dostupnosti i poznatosti sugovorniku. Uporabom medijala implicira se pak konceptualna dostupnost referenta kako govorniku tako i sugovorniku, dok se distalom govornik referira na predmet koji je prostorno udaljen i od njega i od sugovornika, pa su referenti distalnoga oblika u tom smislu apstraktniji, tj. konceptualno su slabije dostupni sudionicima komunikacijskoga procesa zbog svoje prostorne i/ili vremenske udaljenosti.

S obzirom na opisanu funkciju triju stupnjeva demonstrativa u profiliranju prostornih odnosa, zanimljivo je primijetiti kako se prostorno-vremenski kontekst, tj. pozadinski okvir glagolskoga procesa u primjerima (1-3), kao i u brojnim drugim primjerima toga tipa, može konkretizirati isključivo medijalnim oblikom *to*, što potvrđuju i sljedeći neovjereni primjeri s proksimalnim i distalnim oblicima u istoj funkciji:

6. **Jel' ovo/ono opet kiši/sniježi/pada?*
7. **Jel' ovo/ono noćas opet kišilo/sniježilo/padalo?*
8. **Jel' ovo/ono noćas opet kišila/sniježio/padala/padalo?*¹⁸

¹⁷ Usp. i analizu tročlanog sustava demonstrativa u hrvatskom jeziku u Žic-Fuchs (1997) i Brala-Vukanović i Matešić (2015).

¹⁸ Važno je napomenuti kako se tvrdnja o neovjerenosti navedenih konstrukcija s proksimalom i distalom odnosi samo na njihovu prezentativno-demonstrativnu interpretaciju, tj. funkciju isticanja pozadinskoga okvira glagolskog procesa pomoću oblika *ovo* i *ono* (koji bi u tom slučaju trebali biti i nenaglašeni), a koja je u ovome radu već jasno razgraničena od čisto demonstrativne interpretacije (usp. sl. 1(a-b)), tj. funkcije profiliranja samih glagolskih procesa pomoću pokaznih zamjenica, u kojoj bi uporaba proksimala i distala govornicima hrvatskoga jezika mogla biti prihvatljiva (i u kojoj bi oni, jasno, bili naglašeni). Također, napominjemo da su procjene ovjerenosti, neovjerenosti i djelomične prihvatljivosti rečeničnih konstrukcija u ovome radu utemeljene na jezičnom osjećaju njegovih autorâ i opisu širega komunikacijskog konteksta gdje god to interpretacija zahtijeva, kao i da za same konstrukcije s inicijalnim prezentativnim demonstrativom *to*,

Naime da bi na konceptualnoj razini apstraktni prostorno-vremenski kontekst u kojem se odvijaju faze procesa mogao biti profiliran, on, kao što je već rečeno, mora biti dobro poznat kako govorniku tako i sugovorniku, pa mu u tom smislu njegova apstraktna narav ne predstavlja zapreku u zauzimanju položaja lika prvoga plana ako je dovoljno specifičan, odnosno konceptualno dostupan obama sudionicima komunikacijskoga procesa u trenutku nastanka i interpretacije iskaza. U tom smislu i referiranje na prostorno-vremenski pozadinski okvir prezentativnim demonstrativom u svrhu njegova konceptualnog isticanja, tj. usmjeravanja sugovornikove pozornosti na njega, zahtijeva upravo medijalni oblik kao alat uobičajenoga referiranja na predmet koji je dostupan kako predodžbi govornika koji se na njega iskazom referira tako i predodžbi sugovornika koji s lakoćom prepoznaje demonstrativne referente s obzirom na to da su mu perceptivno bliski, odnosno konceptualno lako dostupni. U tom je smislu on najpogodniji kandidat za profiliranje visokoapstraktnog, ali konkretiziranog, tj. specifičnog prostorno-vremenskog konteksta koji je u konkretnoj komunikacijskoj situaciji dobro poznat i govorniku i sugovorniku, pa samim time u specifičnim uvjetima može dosegnuti položaj lika prvoga plana i zauzeti inicijalni položaj rečeničnoga subjekta. Naime referiranje demonstrativnim oblikom, s obzirom na njegovu temeljnu funkciju, čini pozadinski okvir specifičnim, a samim time i konceptualno istaknutijim, elementom kodiranoga scenarija, dok njegova „srednja vrijednost” u deiktičkom spektru implicira istovremenu konceptualnu dostupnost toga specifičnog prostorno-vremenskog okvira obama sudionicima. Pored toga, razlog za uporabu upravo medijalnog oblika zasigurno leži i u činjenici da medijal, kao eksponent „srednje vrijednosti” u kodiranju deiktičkih odnosa, ujedno predstavlja i neobilježen, tj. najneutralniji izbor u odnosu na proksimal i distal kao rubne točke deiktičkoga kontinuuma, pa je njegova neutralnost kompatibilna s neprototipnom situacijom kodiranja subjekta, odnosno navedenim primjerima s meteorološkim glagolima u nerasčlanjenim rečenicama. Naime kada je neki predstavnik kategorije, poput subjekta u ovome slučaju¹⁹, neobičan i ruban u odnosu na tipične predstavnike, u pravilu je uočljiva tendencija njegova kodiranja što neutralnijim sredstvom, a kako kontrast između njegove rubnosti s jedne strane te specifičnosti samoga sredstva kodiranja s druge strane ne bi bio prevelik.

Usto, uporaba medijala s obzirom na njegovu specifičnu vrijednost u deiktičkom spektru zasigurno ima i razloge pragmatičke naravi, tj. motivirana je težnjom za svojevrsnim uravnoteživanjem dviju perspektiva – govornikove i sugovornikove. Naime ni uporabom proksimalnoga oblika ne isključuje se vjerojatnost da je njegov referent već poznat i konceptualno dostupan sugovorniku, ali se tim stupnjem deiksije govornikova perspektiva stavlja u prvi plan i pritom se na neki način u komunikaciji potiskuje sugovornik, tj. specifična točka njegove konceptualizacije scenarija, pa upravo medijal u

---

koje su čvrsto vezane uz konkretne komunikacijske kontekste i mogu se s obzirom na to u pravilu susresti u razgovornom jeziku, pa im s obzirom na to nije tražena potvrda u pisanom korpusu.

¹⁹ Da ne bude zabune, naglašavamo kako prezentativni demonstrativ *to* prema mišljenju autorâ ovdje funkcionira kao visokorubni tip subjekta u inače bezličnim konstrukcijama, tj. ne tvrdi se da takve konstrukcije *inače* imaju subjekt.

tom smislu služi i kao pragmatičko sredstvo neutralizacije govornikova „ega” u komunikaciji, odnosno uspostave jedinstvene i uravnotežene perspektive iz koje govornik i sugovornik istovremeno promatraju kodirani scenarij u smislu Langackerova (1991: 283–286) *modela pozornice* (engl. *stage model*) koji predstavlja svojevrsnu idealizaciju jednoga od temeljnih vidova našeg svakodnevnog iskustva – promatranja događaja koji nas okružuju poput zbivanja na pozornici, tj. interakcije sudionika unutar određenog pozadinskoga okvira.

Također, a s obzirom na visok stupanj apstraktnosti tako profiliranoga pozadinskog okvira, jasan je i polazišni izbor demonstrativa u srednjem rodu,²⁰ koji ni u kojem slučaju nije gramatički rod u najužem smislu, već se tim oblikom obilježje roda eliminira, odnosno apstrahira, pa se primjerice i kod postavljanja pitanja zamjenica srednjega roda može odnositi i na muški i na ženski spol (usp. *Pogledaj muškarca koji sjedi na tramvajskoj stanici. Tko je to?/Tko je taj?/Vidiš li djevojku koja stoji pored prozora? Reci mi tko je to./Reci mi tko je ta.*), dok se muški i ženski rod, dakako, ne mogu na isti način odnositi jedan prema drugomu.

S obzirom na to da se oblicima za srednji rod obilježja roda u užem smislu apstrahiraju, pa on u primjerima poput upravo navedenih obuhvaća i muški i ženski rod, te ga se u tom smislu može smatrati i apstraktnim gramatičkim rodom u odnosu prema dvama konkretnijim rodovima, jasno je kako on predstavlja logičan, odnosno konceptualno zadan izbor prilikom traženja najpogodnijega alata za ispunjavanje prezentativne funkcije i profiliranje visokoapstraktne predodžbe prostorno-vremenskoga konteksta uz slabije ili jače naglašavanje pojedinačnih faza konceptualno nerazvedenih procesa označenih meteorološkim glagolima. S obzirom na izrazito visok stupanj apstraktnosti i konceptualne neodredivosti njihova značenjskoga pola, sasvim je jasna motivacija za uporabu srednjega roda demonstrativa u slučaju njegova uvrštavanja na inicijalni rečenični položaj kao roda kojim se apstrahiraju i generaliziraju specifična obilježja muškoga i ženskoga roda, čija je konceptualizacija karakteristična za procese čiji su aktanti znatno konkretniji i konceptualno dostupniji, tj. lakše određivi na razini argumentne strukture glagola. Upravo iz toga razloga može se ustvrditi kako je navedeni oblik samog demonstrativa rezultat kompatibilnosti uporabe srednjega roda s težom konceptualnom dostupnosti značenja bezličnih glagola kao posljedice svojevrsnoga „ogoljivanja” procesa apsorpcijom i detopikalizacijom njegovih aktanata, kao što je vidljivo i prilikom usporedbe primjera (9–12):

9. *Jel' to opet pada/puše?*
10. *??Jel' taj opet pada/puše?*
11. *Jel' to opet pljušti/lije?*
12. *??Jel' ta opet pljušti/lije?*

²⁰ Važno je ovdje istaknuti da ako se uzme u obzir prezentativna (čestična) funkcija demonstrativa, onda se o rodu uopće ne može govoriti jer ga čestice nemaju. No kako je riječ o kombinaciji demonstrativne i prezentativne funkcije te kako je za raspravu bitna opreka prema oblicima muškoga i ženskoga roda (v. primjere 9–12), smatramo da za to ima opravdanja i sadržajno i metodološki.

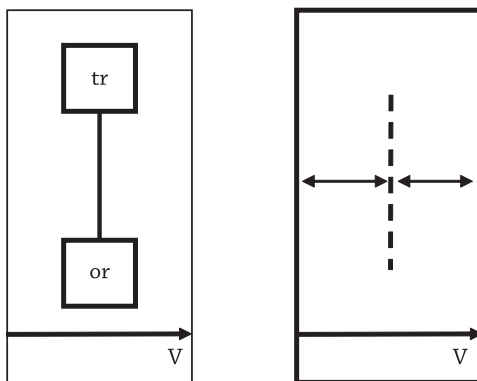
2.3. Uloga inicijalnog prezentativnog demonstrativa *to* u okviru kompozitnih konceptualnih struktura kodiranih konstrukcijama s glagolima iz skupine *verba meteorologica*

U kontekstu svega prethodno navedenog u završnom će se dijelu pokušati odgovoriti i na pitanje postavljeno u uvodu: ako prezentativni demonstrativ *to* ne predstavlja semantički praznu formalnu kategoriju, već se njome govornik referira na kakav njemu i njegovu sugovorniku dobro poznat pozadinski, tj. situacijski okvir glagolskoga procesa, kakav je onda njegov doprinos značenju konstrukcije u cjelini i zašto taj formalni postupak u primjeru (3) rezultira rečenicama znatno nižeg stupnja ovjerenosti, dok u primjerima (1-2) nije u tom smislu nimalo problematičan? Nemogućnost primjene istoga formalnog postupka u primjeru (3) proizlazi iz kolizije, tj. dvojnog hijerarhijskog odnosa između dvaju entiteta na relaciji *lik-pozadina*, što u kognitivnoj gramatici predstavlja jedan od četiri parametra topikalnosti.²¹ Odnos lika i pozadine opisuje se i definira kao jedno od temeljnih strukturnih načela ljudske vizualne percepcije, a samim time i cjelokupne spoznaje, još u okvirima geštaltističke psihologije, a u kognitivno utemeljenom opisu gramatičkih odnosa predstavlja jednu od ključnih sastavnica cjelokupnoga terminološkoga aparata. Kada govorimo o vizualnoj percepciji, na temelju izmjene odnosa lika i pozadine vrlo je često, barem načelno, moguća višestruka interpretacija istoga vizualnoga podražaja, a upravo o tome svjedoči i dobro poznati primjer Rubinova vrča danskoga psihologa Edgara Rubina na temelju kojega se spomenuti odnos najčešće slikovito pojašnjava.²² No za razliku od primjera tipa Rubinova vrča u kojemu je odnos lika i pozadine približno ekvivalentan, odnosno približno je podjednaka vjerojatnost interpretacije lika kao vrča i kao dvaju ljudskih profila okrenutih jedan prema drugomu, postoje i primjeri gdje je jedna mogućnost u kudikamo većoj mjeri predodređena za funkciju lika, kao npr. u slučaju crne točke na bijeloj podlozi. Iako je dakle tada interpretacija prizora unaprijed zadana u znatno većoj mjeri, alternativna predodžba koja se temelji na zamjeni uloga lika i pozadine još je uvijek moguća, a takav primjer manje vjerojatne vizualne interpretacije vrlo je ilustrativan upravo kada se postavi u analogiju s našim primjerima (1-3) i postavljanjem prostorno-vremenskoga pozadinskog okvira u prvi konceptualni plan uvrštavanjem prezentativnog demonstrativa *to* na poziciju subjekta, što je u slučaju bezlične uporabe meteoroloških glagola moguće upravo zato što situacijskom okviru kao trajektoru ne konkurira nijedan tvarni entitet u okviru označenih procesa jer se njihovom upotrebom, ponovimo još jednom, u potpunosti defokusiraju te, slikovito rečeno, apsorbiraju aktanti glagolskoga procesa i nauštrb njihove konceptualizacije u prvi se plan postavlja sama procesualnost, tj. trajanje glagolske radnje koja s obzirom na defokusiranost argumentne strukture kao da lebdi u nekoj vrsti „konceptualnog vakuuma”. Dakle teška konceptualna dostupnost semantičkoga polja

²¹ Osim odnosa lika i pozadine faktorima topikalnosti pripadaju još hijerarhija semantičkih uloga, empatijska hijerarhija te hijerarhija određenosti.

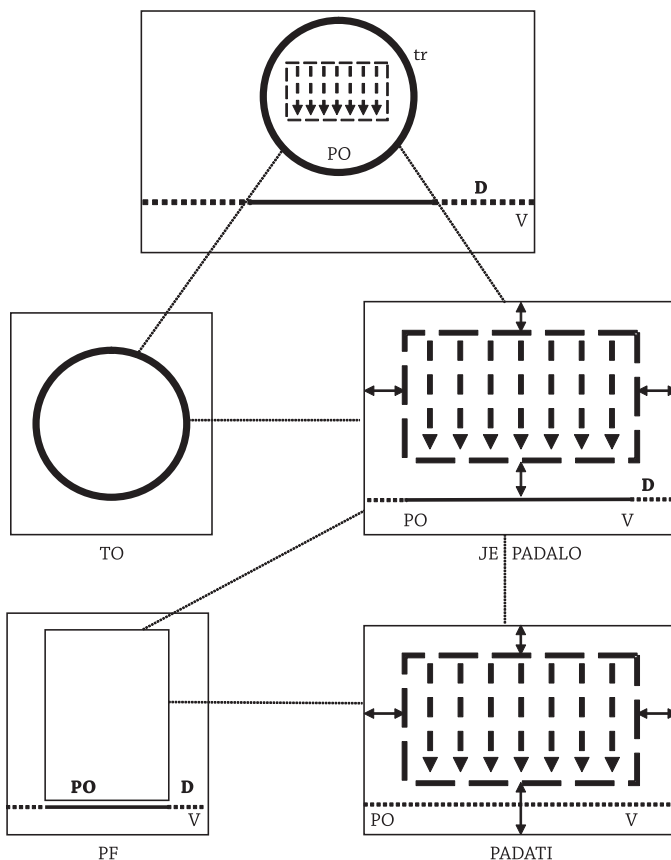
²² O Rubinovu vrču i o geštaltističkoj psihologiji općenito vidi više npr. u Köhler (1972) i u Belaj i Tanacković Faletar (2014: 249–255).

kodiranoga bezličnim glagolima proizlazi upravo iz deaktantizacije takvih scenarija, koji kao relacijske predikacije ovise o entitetima, odnosno aktantima koji tu relaciju uspostavljaju, trajektoru i orijentiru u neutralnim, ličnim konstrukcijama. Budući da je ovdje riječ o profiliranju „čiste” relacije defokusiranjem aktanata koji ju uspostavljaju, jasna je i njezina teža konceptualna dostupnost, a samim time i mogućnost naknadnoga isticanja od te relacije neodvojivoga pozadinskog okvira kojemu u zauzimanju funkcije lika prvog plana ne konkuriraju defokusirani i detopikalizirani aktanti, tj. protagonisti same relacije. Navedeni odnos shematski je prikazan na slici 3, čiji lijevi dio prikazuje prototipnu relacijsku predikaciju koja se na vremenskoj osi (V) uspostavlja između trajektora i orijentira kao konceptualno lako dostupnih i jasno fokusiranih protagonista, dok je s desne strane, u nedostatku jasno odredivih sudionika, jedini jasno ograničen entitet koji je uopće moguće postaviti u konceptualni fokus upravo pozadinski okvir apstraktne vremenske relacije kakva se uspostavlja bezličnim glagolima. On je iz tog razloga s desne strane dodatno naglašen debljim linijama, dok je apstraktnost vremenske relacijske predikacije, u opreci prema relaciji uspostavljenoj s lijeve strane, naznačena isprekidanom linijom. Obostrane strelice označavaju neodvojivost prostorno-vremenskoga okvira od procesa kodiranoga glagolom.

Slika 3. Odnos prototipnih (ličnih) i rubnih (bezličnih) vremenskih relacijskih predikacija

Prezentativni demonstrativ *to* služi u tom smislu upravo uokvirivanju takva rubnog scenarija, tj. isticanju jednoga entiteta unutar označenoga procesa u prvi plan, no njegov referent u ovom je rubnom slučaju sam prostorno-vremenski okvir glagolske radnje, koji u nedostatku konkurencije na planu argumentne strukture dobiva priliku zauzeti položaj lika prvog plana, tj. funkciju trajektora karakterističnu za rečnični subjekt. Stoga možemo zaključiti kako prezentativni demonstrativ *to* u navedenim primjerima kategoriji subjekta možemo pripisati ne samo u formalnom nego i u funkcionalnom smislu, tj. kako on ni u kojem slučaju ne predstavlja formalni subjekt lišen značenja, a njegov doprinos na razini konstrukcije u cjelini prikazan je na slici 4.

Slika 4. Integracija sastavnica kompozitne konceptualne strukture TO JE PADALO²³

Slika 4 prikazuje integraciju simboličkih sastavnica kompozitne strukture u primjeru (2), kod kojega je konceptualizacija aktanta glagolskog procesa blokirana uporabom srednjeg roda, tj. bezlično-besubjektnom konstrukcijom, pa u tom smislu ništa ne ometa isticanje samoga pozadinskog okvira glagolske radnje profiliranog prezentativnim demonstrativom *to* u prvi plan, čime njegov semantički pol na razini konstrukcije u cjelini zadobiva funkciju trajektora, pa demonstrativ tako postaje subjekt u punom smislu, tj. ne samo formalno, svojim oblikom, nego i funkcionalno, svojom istaknutom ulogom na planu rečničnoga kodiranja konceptualnih odnosa.

²³ Simbol V označava vrijeme, simbol PF morfološko sredstvo za tvorbu perfekta, simbol D trenutak nastanka iskaza kao deiktičku točku u konceptualizaciji vremenskoga odnosa, simbol PO označava pozadinski okvir, a tanke isprekidane linije koje povezuju različite sastavnice kompozitne strukture simboliziraju njihovu korespondenciju, tj. istovjetnost u različitim fazama integracijskoga procesa.

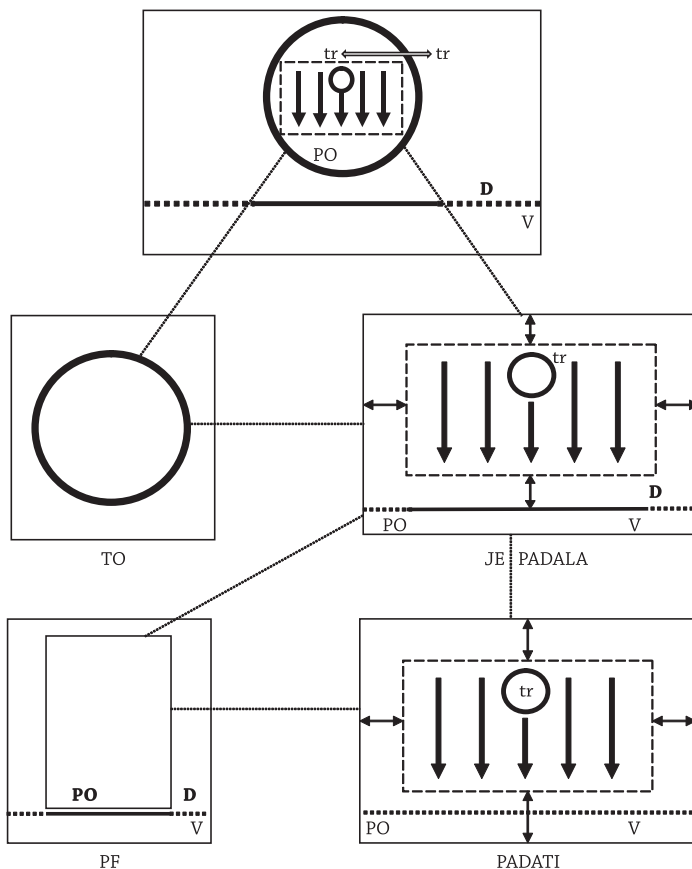

Na isti način moguće je objasniti i mogućnost uvrštavanja demonstrativa *to* u primjeru (1). Naime iako u tom primjeru konceptualizacija aktanata i uvrštavanje subjekata na razini argumentne strukture nisu sintaktički blokirani uporabom srednjeg roda glagolskog pridjeva radnog, činjenica je da sve konstrukcije toga tipa i dalje iz razloga konceptualne naravi zadržavaju mogućnost bezlične interpretacije, pa je samim time i njihove aktante, u većoj ili manjoj mjeri, moguće prilikom konceptualizacije potisnuti u drugi plan te na taj način ponovno otvoriti mjesto naknadnom profiliranju pozadinskoga okvira kao trajektora na razini kompozitne strukture, tj. konstrukcije u cjelini.

U slučaju pak lične uporabe meteoroloških glagola u primjeru (3), može se zaključiti kako obilježnost takvih konstrukcija proizlazi upravo iz kolizije dvaju trajektora – jednoga implicitnog, ali zadanog na razini argumentne strukture uporabom ličnog glagolskog oblika, te drugoga, eksplicitnog, koji ga u tom smislu pokušava konceptualno zasjeniti i potisnuti u drugi plan iako sam ne predstavlja sastavnicu argumentne strukture, nego tek situacijsko-prezentativni kontekst. Obilježnost konstrukcija kao u primjeru (3) proizlazi dakle iz nejasnih odnosa na relaciji *lik-pozadina*, tj. iz istovremene tendencije dviju sastavnica konceptualne strukture da zauzmu funkciju trajektora, a ta je kolizija na slici 5 naznačena dvodimenzionalnom dvosmjernom strelicom.²⁴

---

²⁴ Kada je riječ o prisutnosti oblika *to* u konstrukcijama s konkretiziranim, bilo eksplicitnim bilo implicitnim, subjektom meteorološkoga glagola tipa primjera (3), važno je razlikovati još dvije njegove uloge: prva je njegova funkcija prezentativnog demonstrativa prikazana na slici 5, pri čemu je on u koliziji sa subjektom meteorološkoga glagola, a druga je čisto prezentativna (čestična) i tada je riječ o potpuno prihvatljivim i frekventnim konstrukcijama jer je njegova funkcija samo intenzifikatorska, odnosno on ne služi kodiranju prostorno-vremenskoga okvira i s njim povezane radnje, već samo dodatnoj topikalizaciji vršitelja i radnje konkretizirane meteorološkim glagolom. Drugim riječima, a kako je već rečeno u 2.1., u tim slučajevima dolazi do ispražnjavanja foričnosti i pronominalnosti u korist intenzifikacije. Tomu u prilog govori i činjenica da se oblik *to* u konstrukcijama s konkretiziranim subjektom meteorološkoga glagola češće pojavljuje uz ostale prostorne, vremenske ili koje druge adverbijale (usp. ?*Ne mogu vjerovati, jel' to padala/Ne mogu vjerovati, jel' to opet noćas padala*).

Slika 5. Integracija sastavnica kompozitne konceptualne strukture TO JE PADALA i kolizija dvaju potencijalnih trajektora kao konceptualnosemantički uzrok obilježnosti konstrukcija toga tipa

3. Zaključak

Kada je u pitanju funkcija, odnosno konceptualnosemantička vrijednost inicijalnoga prezentativnog demonstrativa *to* u konstrukcijama s glagolima iz skupine *verba meteorologica*, tj. kada se govori o postojanju razlika između kompozitnih konceptualnih struktura kodiranih konstrukcijama s tim prezentativnim demonstrativnim česticama na inicijalnom položaju i konceptualnih struktura kodiranih analognim konstrukcijama bez njih, analiza u teorijsko-metodološkim okvirima kognitivne gramatike pokazuje kako se njihovo uvrštavanje nipošto ne može svesti na puku primjenu kakva formalnoga pravila,

slijedom čega bi ih se moglo smatrati semantički ispražnjenim jedinicama čije pojavljivanje u rečenici predstavlja posve arbitrarnu činjenicu. Naprotiv, njihov se autentičan doprinos na razini kompozitnih struktura kodiranih konstrukcijama u kojima se ostvaruju očituje upravo u završnom profiliranju, tj. konceptualnom isticanju visokoapstraktnih prostorno-vremenskih okvira u koje se smještaju procesi kodirani meteorološkim glagolima, a slijedom toga i u manje ili više primjetnom isticanju sekvencijske naravi samih procesa unutar tako profiliranih pozadinskih okvira kao entiteta koji su na temelju prethodnoga znanja i konkretnoga komunikacijskog konteksta istodobno poznati, tj. konceptualno lako dostupni i govorniku i sugovorniku.

Kada se u svjetlu te činjenice, a iz perspektive kakvu uspostavlja kognitivna gramatika, sagleda kategorija subjekta, na temelju formalnih i konceptualnosemantičkih odnosa analiziranih u ovome radu može se govoriti o brojnim i vrlo očitim sličnostima između funkcije prezentativne demonstrativne čestice *to* u konstrukcijama s glagolima iz skupine *verba meteorologica* i funkcije prototipnih rečeničnih subjekata u neobilježenim, tj. neutralnim konstrukcijama, a slijedom toga i o jednome od rubnih i kontekstualno uvjetovanih, ali u uporabi nimalo neobičnih, ostvaraja kategorije subjekta u hrvatskome jeziku kakvi su u kognitivnoj gramatici poznati kao *setting-subjects*. Iz odnosa između dviju skupina konstrukcija analiziranih u ovome radu proizlazi kako upravo uvrštavanje prezentativne demonstrativne čestice *to* na početni rečenični položaj u rečenicama s glagolima iz skupine *verba meteorologica* omogućuje govorniku u okviru specifičnog komunikacijskog konteksta alternativnu konceptualizaciju rubnih scenarija označenih tim glagolima na tipičan način, karakterističan za konceptualno strukturiranje i gramatičko kodiranje uobičajenih scenarija čiji su aktanti konceptualno znatno jasnije fokusirani, a samim time i topikalizirani entiteti – stavljanjem kakva prethodno poznatoga i konceptualno dostupnoga entiteta u funkciju lika prvoga plana, odnosno rečeničnog subjekta.

Uporaba meteoroloških glagola otvara širok prostor za uvrštavanje prezentativnih demonstrativnih čestica na inicijalni rečenični položaj upravo zato jer na razini njihove argumentne strukture, a iz razloga konceptualnosemantičke naravi koji su detaljno analizirani u ovome radu, nema izglednih kandidata za preuzimanje funkcije lika prvoga plana, a sama vjerojatnost njihova uvrštavanja obrnuto je proporcionalna razini moguće svijesti o vršiteljima u okviru semantičkoga polja koje ti glagoli pokrivaju.

S druge strane, sama uporaba medijalnoga oblika prezentativnog demonstrativa implicira prethodnu poznatost, tj. istovremenu konceptualnu dostupnost tako profiliranog prostorno-vremenskog okvira i govorniku i sugovorniku, a taj oblik, s obzirom na svoju „srednju vrijednost” u deiktičkom spektru, ujedno služi i kao komunikacijsko sredstvo neutralizacije „ega”, koji se ističe upravo u slučaju upotrebe proksimalnoga oblika, postavljajući tako govornikovu perspektivu u prvi plan i pritom zanemarujući sugovornikovo gledište.

Literatura

- Barić, Eugenija i dr. (1995) *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Belaj, Branimir (2007) „Konceptualnosemantički aspekti prototipnih struktura s različnim i obezličenim glagolima i njihove sintaktičke implikacije”, *Sintaktičke kategorije*, ur. Branko Kuna, Filozofski fakultet, Osijek, 21–50.
- Belaj, Branimir, Goran Tanacković Faletar (2014) *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. Knjiga prva. Imenska sintagma i sintaksa padeža*, Disput, Zagreb.
- Bloomfield, Leonard (1916) „Subject and predicate”, *Transactions of the American Philological Association*, 47, 13–22.
- Bolinger, Dwight (1977) *Meaning and Form*, Longman, London.
- Brala-Vukanović, Maja, Mihaela Matešić (2015) „Croatian ‘pointing words’: where body, cognition, language, context and culture meet”, Belaj, Branimir (ur.), *Dimenzije značenja*, Zagrebačka slavistička škola, Zagreb, 31–61.
- Corrodi, Hans (1925) „Das Subjekt der sog. unpersönlichen Verben”, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiet der indogermanischen Sprachen*, 55, 150–155.
- Geeraerts, Dirk (1988) „Where does Prototypicality Come From?”, *Topics in Cognitive Linguistics*, ur. Brygida Rudzka-Ostyn, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 207–231.
- Givón, Talmy (1984) *Syntax: A Functional – Typological Introduction, vol. I*, John Benjamins, Amsterdam.
- Katičić, Radoslav (1991) *Sintaksa hrvatskoga književnoga jezika*, Globus, Zagreb.
- Kirsner, Robert, S. (1979) „Deixis in discourse: An exploratory quantitative study of modern Dutch demonstrative adjectives.” Ur. Talmy Givon, *Discourse and Syntax: Vol. 12. Syntax and Semantics*, New York, Academic Press, 355–375.
- Köhler, Wolfgang (1972) *The Task of Gestalt Psychology*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Kučanda, Dubravko (1998) *Rečenični subjekt u engleskom i hrvatskom jeziku*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Lakoff, George (1987) *Women, Fire, and Dangerous Things, What Categories Reveal about the Mind*, Chicago University Press, Chicago.
- Langacker, Ronald W. (1991) *Foundations of Cognitive Grammar, vol. 2*, Stanford University Press, Stanford, California.
- Piwek, Paul, Robert-Jan Beun, Anita Cremers (1995) „Deictic use of Dutch demonstratives”, *IPO Annual Progress Report*, sv. 30, Eindhoven University Press, 99–108.
- Ruwet, Nicolas (1986) „On Weather Verbs”, *Papers from the Regional Meeting, Chicago Linguistic Society 22, Part 1*, 195–215.

- Siebs, Theodor (1911) „Die sogennanten subjektlosen Sätze”, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiet der indogermanischen Sprachen*, 43, 253–276.
- Silić, Josip, Ivo Pranjković (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Talmy, Leonard (2001) *Toward a Cognitive Semantics. Typology and Process in Concept Structuring. Vol 1*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts – London, England.
- Van Valin, Robert D. Jr. (2001) *An Introduction to Syntax*, Cambridge University Press.
- Van Valin, Robert D. Jr., Randy J. LaPolla (1997) *Syntax, Structure, meaning and function*, Cambridge University Press.
- Žic-Fuchs, Milena (1997) „‘Here and ‘There’ in Croatian: A Case Study of an Urban Standard Variety”, Putz, Martin, Rene Dirven (eds.), *The Construal of Space in Language and Thought*. Mouton de Gruyter: Berlin, 49–62.

SUMMARY

Branimir Belaj, Goran Tanacković Faletar

ON FUNCTIONS OF THE PRESENTATIVE DEMONSTRATIVE TO IN CROATIAN IMPERSONAL CONSTRUCTIONS

When we talk about the grammatical category of impersonality in the methodological framework of cognitive grammar, the verbs which designate different meteorological phenomena represent a very interesting category, which provides a good basis for establishing some fine-grained semantic and syntactic subcategories. Belaj (2007) describes a conceptual-semantic value of different syntactic realisations of meteorological verbs such as *kišiti* (to rain), *sniježiti* (to snow), *grmjeti* (to thunder), etc. Their semantic field is defined as conceptually not easily available, non-distinctive and hardly definable field with strongly topicalized pure processuality which absorbs its actants. In this paper, using the same methodological framework, the authors examine a conceptual-semantic and pragmatic contribution of the initial presentative demonstrative *to*, which can sometimes be inserted in such constructions to profile the setting of processes designated by the verbs of that type in order to describe its syntactic status. In such cases, the presentative demonstrative *to* profiles a highly abstract, but, in the concrete context in which the utterance is created, clearly concretized setting with which the conceptualization of such processes is always tightly connected. That concretization, i.e. groundedness, is clearly designated by a medial, i.e. the degree of deixis which signals previous knowledge and conceptual availability of such designated setting, both to the speaker and the hearer. Since the argument structure of meteorological verbs lacks good candidates for taking over the function of clausal subject, this paper examines the extent to which the constructions with the presentative demonstrative *to* are analogous to the constructions described as *setting-subject constructions* in the framework of cognitive grammar, with the setting profiled as the clausal figure instead of some element of the argument structure.

Key words: *subject; setting; presentative demonstrative; deixis; personal constructions; impersonal constructions*